

Det symboliserande självet

Lennart Ramberg

Kapitel 6 ur boken Wrangsjö, B. red. (2000) Barn som märks. Natur och Kultur.

Björn Wrangsjö: Lennart, jag vet att du, till skillnad från många andra inom ditt fält, både intresserar dig för kliniskt arbete inom psykodynamisk psykoterapi och söker väva in kunskaper och modeller från det naturvetenskapliga fältet. Hur kommer det sig?

Lennart Ramberg: Ja, jag tycker att de senaste decenniernas landvinningar inom området neurovetenskap, spädbarnsforskning och närliggande områden på ett fruktbart sätt börjar kunna knyts samman med de teorier som jag använder mig av i mitt kliniska arbete. Jag tycker dock att det är viktigt att påpeka att jag i mitt tänkande utgår från kliniskt underbyggda antaganden, som mer sällan direkt kan bekräftas med vetenskapliga studier av kvantitativ natur. Härvidlag skiljer sig mitt bidrag från vissa av de övriga kapitlen. Det jag säger kan därför för en naturvetenskapligt inriktad person te sig något spekulativt.

Jag använder mig av bilder och språk som försöker fånga upp mycket komplicerade samband och processer, som svårligen låter sig beskrivas i naturvetenskapliga termer. De är hämtade från teorier som gradvis utvecklats i kliniskt arbete med barn och vuxna under en period på snart hundra
Det symboliserande självet I37

år Filosofen Susanne Langer kallar dem förvetenskaplig kunskap och den kan vara minst lika sann och användbar som den vetenskapliga terminologin.

BW: Du har i många år sysslat med att formulera dig kring en särskild aspekt av individens mentala processer som du kallar det symboliserande självet. Var kommer begreppet ifrån ?

LR: Jag har tagit det från en systemteoretiskt orienterad amerikansk psykoanalytiker, Harold Kelman. Begreppet lyfter fram symboliseringsprocessen som det centrala i personlighetsutvecklingen och är inte ett begrepp som är knutet till de tidigaste psykoanalytiska personlighetsmodellerna.

BW: Det symboliserande självet handlar då om en ständigt pågående process byggd på en förmåga till symbolisering som stegvis byggs upp i tidig barndom?

LR: Ja, jag ska beskriva hur jag tänker om detta. Först och främst vill jag säga att jag med en symbol menar en abstraktion av flera kvalitativt likvärdiga handlingar eller förhållningssätt och de känslor som dessa ger upphov till. Det är viktigt att beakta att en symbol inte är entydig. Den associerar inte bara till en process som ett tecken gör, utan samtidigt till en mångfald processer som har likheter med varandra både i affektiv och kognitiv bemärkelse. Det symboliserande självet bygger upp och är samtidigt uppbyggt av symboler som det själv skapat.

BW: Det här handlar om hur det lilla barnet skapar sammanhang i sitt liv?

LR: Ja. Barnet har, alltsedan livet som foster, samlat på sig minnen och erfarenheter som utgör ett slags samlad kunskap i form av olika rörelsesekvenser. Det kan gälla samordningen med mamma när hon byter blöjor eller den serie rörelser, kropps- och sinnesupplevelser som barnet har när det kryper mot pappa som med ögon, röst och öppna armar bjuder in barnet. Denna kunskap är kvalitativt likartad den vi har när vi lärt oss cykla eller backa bilen in i garaget. Vi kallar det för procedurellt minne. Det är »tyst« kunskap i så måtto att vi varken kan uttrycka den när vi vill eller berättar den för någon. För det lilla barnet är den procedurella erfarenheten förbunden med upplevelsen av drifter eller så kallade motivkrafter - som hunger, törst, fysiskt obehag, kontaktbehov och sensuell lust - samt de olika affekter och tankar som väckts. Barnet upplever allt detta som en enhet, men kan inte av sig självt tänka om detta, såvida inte något av det som ingår som beståndsdelar i minnet finns närvarande, till exempel blöjan eller pappas ansikte.

Från 18 månaders ålder börjar barnet få tillgång till förmågan att symbolisera. Barnet kan därmed ge dessa rörelsesekvenser ett namn, en symbol, eller som många säger, en representation. Med symbolbildandet sker också en värdering och generalisering av tidigare gjorda erfarenheter. Att bearbeta ett händelseförlopp till symbolisk form kan ta allt från minuter till år beroende på upplevelsens art. Jag skulle i det här sammanhanget vilja kalla denna process för »känna-tänka«. Den »tysta« kunskapen får nu en beständig

och uttryckbar form genom symbolbildningen. Barnet kan inför sig själv åskådliggöra olika händelser och reflektera över dem och jämföra dem med tidigare upplevelser

BW: Det handlar alltså om att gå från tyst oformulerbar erfarenhet och kunskap till en formulerbar. Kan du säga något mer?

LR: När barnet väl fått symboliseringsförmåga kan det till exempel, samtidigt som det leker med en kamrat, inom sig Det symboliserade självet I39

ta fram andra lekar och situationer, och jämföra dessa med vad som nu sker. Barnet kan på så sätt i stunden inom sig ta ställning till leken det deltar i. Med sin symboliserande förmåga har det möjligheten att göra ett självständigt inre ställningstagande grundat på förmågan att kunna jämföra olika situationer med varandra och så komma med en värdering och ett beslut som är dess eget, trots att det givetvis mycket är påverkat av föräldrarnas medvetna och omedvetna värderingar.

BW: Kan du säga något om vilken typ av ställningstagande det kan röra sig om?

LR: Till exempel om barnet vill leka, om barnet vill göra det helt uppriktigt och utan förbehåll. Eller, om det vill delta, men inte fullt ut, utan med en viss grad av observerande distans, som i sig inte alls behöver hindra leken. Leken blir emellertid i detta fall inte lika omedelbar till sin karaktär och barnets inre blir inte lika »genomskinligt«. Barnet skapar liksom en gräns kring sitt inre liv, en privathet, gentemot omgivningen för att skydda sig mot direkt insyn och omedelbar påverkan. Barnet kan i och med att det fått förmågan att symbolisera gradvis upprätta ett inre, till vilket det själv kan reglera inträdet, och viktigast, det kan fungera även när ingen annan har tillträde än barnet självt.

BW: Har inte Winnicott beskrivit denna process?

LR: Jo, han har beskrivit denna process på djupet. Denna slags integritet skiljer sig från den som spädbarnet har naturligt vid födseln men som modern och andra närstående måste uppfatta och respektera för att den ska kunna bibehållas och utvecklas. Spädbarnet är ju helt utlämnat till och beroende av moderns och andra närstående personers kän-

la för dess integritet. I och med symboliseringsförmågan kan barnet uppnå en högre grad av inre självständighet och privathet och det kan därför på ett nytt och mer aktivt sätt än tidigare avgöra om och hur det vill delta i en relation eller inte. Samtidigt är detta en skör självständighet och barnet kan till en början inte få en övergripande bild av verkligheten, tidsupplevelsen är svagt utvecklad och ett begrepp som »framtid« knappt utformat. Spädbarnsforskaren och analytikern Daniel Stern har beskrivit hur moderns affektintoning med barnet - ett begrepp som beskrivs i kapitel 4 - hjälper det att »upptäcka«, eller riktigare, skapa en inre, subjektiv värld, i den mening att barnet erfar att dess känslor och upplevelser finns inom det själv. Samtidigt erfar det att modern också »äger« en från barnet avskild värld.

I och med att barnet börjar kunna symbolisera får det också en förmåga att mentalisera. Det är ett begrepp som myntats av psykoanalytikern och forskaren Peter Fonagy och som innebär att barnet börjar kunna förstå och reflektera över sitt eget och andras mentala tillstånd i en relation. Förmågan att mentalisera gör det dessutom möjligt för barnet att generalisera sina erfarenheter. Det kan därför också göra sig en föreställning om den andra personens sätt att »känna-tänka«. Barnet formar således en föreställning om den andra personens inre värld. Detsamma gäller givetvis också barnets föreställning om sitt eget inre. Förmågan att mentalisera innebär att barnet redan från 18 månaders ålder kan börja bilda sig övergripande föreställningar om sig själv och andra, föreställningar som naturligtvis bygger på det lilla barnets föreställningsvärld och extremt begränsade referensram.

BW: Vad får det för följder?

LR: Om barnet generaliserar utifrån sina svåra erfarenheter kan följden bli att det undviker att öppna sitt inre fullt ut, också inför sig själv när det deltar i en relation. Omgivningen upplever detta som ett slags tyst reservation från barnets sida. Ur vuxenvärldens perspektiv kan det som utlöst barnets reaktion tyckas vara av övergående karaktär: en kortare separation fast man ordnat en bra ersättare, en sjukhusvistelse, en förälder som har varit tyngd av sin förälders död och därför omedvetet har dragit sig undan sin kontakt med barnet eller tvärtom, trängt sig innanför barnets integritetsgräns. Eller, det kan ha varit en övergående skrämmande händelse, ett trauma, som för barnet kommit

vid en känslig tidpunkt i den inre utvecklingen. Det kan vara en krigshändelse eller ett övergrepp, men också en händelse som för den vuxne kan tyckas obetydlig. Inte sällan ser man som kliniker att en familj med ett barn som fått svårigheter under graviditeten och barnets första levnadsår, har tvingats klara sig igenom en ansamling av svåra händelser eller förlopp, där varje enskild händelse hade varit svår nog för familjen att hantera. Någon i släkten kan ha dött i smärtsam cancer, fadern har blivit arbetslös och familjen därför tvingats att flytta från sin hemstad.

BW: Kan du säga något om de viktigaste symbolerna för ett litet barn?

LR: En del symboler intar en mer överordnad plats i det symboliserande självet och utgör abstraktioner av mer allmänna förhållningssätt till livet. De blir symboler för olika slag av »världsbilder« i den inre världen. De senare utgör olika sätt att förstå och hantera livet och har därför sina egna lagar och förutsättningar och innebär samtidigt värderingar att leva efter. Så skapar till exempel barnet en föreställning om den goda livgivande omvärlden som väl kan omhändertag och dessutom kan förstå det barnet själv inte kan förstå, i form av det den engelske psykoanalytikern Bion kallar det »tänkande bröstet«. Det är ett kliniskt teoretiskt »bild-begrepp« av de olika förtätade föreställningar som barnet antas forma utifrån upprepade upplevelser av moderns bröst och varma blick, med ett seende som samtidigt låter barnet ana hennes inre värld som är upptagen av kvaliteten på deras samvaro. På samma sätt kan barnet symbolisera en skräckinjagande förintande omvärld i form av det stela skoningslösa stirrande eller uttryckslösa ögat.

BW: Kan man utgå ifrån att barnet redan innan det kan symbolisera ändå kan minnas och leva i de affekter som kännetecknar dessa världsbilder?

LR: Javisst. En sådan förmåga finns i viss mening sedan fosterlivet, men barnet har tidigare inte kunnat hantera dessa affekter genom ett eget inre tänkande och därigenom kunnat förhålla sig mer aktivt och självständigt i förhållande till omgivningen. Barnet kan först nu omvandla affekterna till känslor, som är mera komplexa fenomen. Barnet har tidigare antingen varit offer för omgivningens tolkning av barnets inre värld eller i bästa fall befunnit sig i en väl fungerande omgivning som passar barnets läggning.

BW: Var tar barnet sina symboler ifrån?

LR: För att vi ska kunna föreställa oss dessa övergripande världsbilder, det vill säga dessa sätt att förstå och hantera världen, är det naturligt att använda sig av igenkännbara former från yttervärlden, som Susanne Langer betonat. Det är därför barnet använder de mest laddade och konstanta objekten i sin närhet, såsom mammas och pappas kropp, den egna kroppen eller skallran och teddybjörnen som beteckningar för dessa världsbilder.

BW: Kan du ge exempel?

LR: Ja, exempelvis bröstet, det skoningslösa ögat och bajset, som får gestalta det psykiska innehåll som ska ut ur sinnet. Vårt symboliserande själv är alltså uppbyggt av flera olika slags världsbilder utifrån vilka vi förstår oss själva och var omvärld. Dessa byggs upp kring olika målsättningar och perspektiv och styrs därför av olika värderingar. Vi kan grovt skilja mellan de världsbilder som grundats i rädsla och otrygghet och därför kretsar kring egocentricitet och kontroll, och de världsbilder som är grundade på djup tillit till sig själv och omvärlden. Grunddragen i dessa föreställningsvärldar förändras en del genom de nya erfarenheter livet ger, men vi överger inte gärna den symbol vi använt för att beteckna en sådan värld och som därför kan ta sig formen av bröstet, bajset, ögat, också i vuxen ålder. Den brittiska psykoanalytikern Melanie Klein har visat att dessa grundläggande primitiva föreställningar av hur världen är beskaffad kommer att följa oss hela livet i någon form.

Hjärnans förmåga att behålla symbolminnen är utvecklad vid ~ ars ålder, och det är då barnet skapar sig sina olika världsbilder, vilket har så stor betydelse för hur var grundpersonlighet kommer att se ut.

BW: Betyder det att om man är djupt misstrogen från början kan det följa en hela livet?

LR: Ja, på sätt och vis, men om man gradvis utvecklas mot mer tillit till följd av kärleksfulla relationer och positiva erfarenheter senare i livet, så kommer misstroendebilderna mest finnas där som skuggor. De kan visserligen lätt aktualiseras, men samtidigt också snabbt igenkännas för vad de är. Så kan till exempel upplevelser av den avståndstagande

pappan komma upp i den vuxnas inre i form av en dröm och drömmaren känna obehag, samtidigt som han kan tänka och förhålla sig till »pappan inom sig« på ett mer vuxet sätt, det vill säga med den symboliserande kapacitet han numera äger som vuxen men inte hade som barn. Det är en utveckling som man ofta kan se vid insiktsinriktad psykoterapi och psykoanalys. Den inre onda bilden av världen kan så småningom modifieras, vilket i sin tur kan påverka tidigare erfarenheter i »efterskott«. Ta till exempel en man som i vuxen ålder förvärvat en djup tillit till sig själv och sin identitet som pojke och senare man. Då kommer han kanske i drömmen att kunna se sin pappa i en varmare och mer tillåtande känsloton än hur han egentligen minns honom från verkligheten. (Mitt resonemang förutsätter förstås att detta inte var en önskedröm.)

BW: Du menar alltså att utvecklingen av det symboliserande självet fortgår hela livet?

LR: Javisst, under hela barndomen och puberteten kopplas allt större delar av hjärnan in »på nätet«. Det växande barnet får därigenom tillgång till ett alltmer differentierat »känna-tänkande«. Detta leder till att nya grundläggande föreställningar bildas och det skapas nya symboler. Jag kan ge ett exempel: Bästa vännen, den första djupa relationen utanför familjesystemet, flyttade plötsligt då hans pappa fick ny anställning utomlands. Då barnet, kanske 10 år gammalt, pratade med sin vän om detta satt de i hans rum. Där fanns en affisch vars kant barnet hela tiden fingrade på. Den affischen och fönsternischen bredvid kan i vuxenlivet återkomma i en dröm med en speciell sorgevarm, smärtsam känsla; kanske när barnet som vuxen gör sig redo att fördjupa en relation eller genomgå en separation.

Grundpersonligheten är inte fast utlagd och oföränderlig vid 2-3-årsåldern, även om förmågan till symbolminne är utvecklad vid den tiden. Personligheten byggs upp av en komplex uppsättning av världsbilder i det symboliserande självet som är organiserade i en viss hierarki.

BW: Hur uppstår en sådan hierarki?
Det symboliserande självet I45

LR: Hierarkin uppstår som en följd av de erfarenheter man gjort och till följd av de inre konflikter som uppstått när en övergripande förståelse av livet tvingas fram och vissa livs-

lösningar väljs eller prioriteras medan andra förskjuts.

BW: Jag skulle vilja komma tillbaka till den betydelse du tillmäter drömmandet för utvecklingen av det symboliserande självet.

LR: Ja, drömmen avspeglar indirekt både det symboliserande självet och hur detta kontinuerligt byggs om. Viktigast är de ny- och ominlärningar som vi ständigt gör i drömmen. Det innebär språngvisa förändringar av det symboliserande självet, som i sin tur skapar nya livskartor. Dessa förändras ytterligare allteftersom nya erfarenheter ackumuleras.

BW: Så det handlar om den inre världens förändring i takt med nya upplevelser, såväl drömuupplevelser som »verkliga« upplevelser?

LR: Just det. För att beskriva hur detta går till måste jag börja med djuren. De lägre djurarternas handlingsmönster bestäms till stor del av medfödda predispositioner. Vårt liv bestäms av samspelet mellan våra medfödda behov, sättet att tillfredsställa dem och omgivningens påverkan på oss. Men människans liv styrs också av den inre värld som byggts upp i form av det symboliserande självet.

När vi upplever behoven vill vi tillfredsställa dem. Vi får ett motiv för våra handlingar och tankar. Våra affekter kan i sin tur förstärka eller försvaga motivationen.

BW: Vad avser du med motivation?

LR: Freud menade att sexualdriften i vid mening indirekt bestämde alla våra motiv. Senare införde han också aggressionen som den andra övergripande driften. Psykoanalytikern Joseph Lichtenberg har i likhet med flera andra lämnat driftsbegreppet och talar i stället om fem motivationssystem. De är behovet att reglera biologiska funktioner, såsom behovet av mat och syre; behovet av anknytning och tillhörighet; behovet av nyfikenhet undersökande och självhävdelse; behovet av att reagera antagonistiskt eller undvikande, då någon störs integritet samt behovet av sensuell njutning och sexuell upphetsning.

Vår medvetna inriktning kan i stunden domineras av ett av dessa motivationssystem trots att flera är verksamma.

Att tillfredsställa den sexuella lusten leder oftast till en fördjupning av samhörigheten. Naturen har sett till att sex är kopplat till tillhörighet. Vill man av olika skäl undvika en samhörighet kan man inte vara lika omedelbar och öppen utan måste kroppsligt och mentalt »gränsa av«. De andra motivationssystemen kan också göra sig gällande: Behovet av självhävdelse eller kanske aggressiv maktutövning och hämnd i en relationstvist kanske är en mer dominerande motivation än någon av de involverade personerna vill veta

BW: Hur påverkar symboliseringsförmågan våra motivationssystem?

LR: Genom symboliseringsförmågan får vi en ökad inre och yttre rörlighet som gör att vi kan lära oss nya strategier för att hantera våra motivationssystem och behov. Vi vet inte så mycket om hur djuren är beskaffade härvidlag. Gibbonapan till exempel tycks kunna utveckla komplexa igenkännings- och anknytningsteman i musikalisk form via strupsång samt utveckla ett primitivt språk, en kommunikation, i någon mening, som går utöver ett utbyte av signaler och tecken. Men vad det betyder för utvecklingen av deras inre värld är svårt att säga. Vi som människor kan bland annat använda symboliseringsförmågan för att kunna besluta oss för att »lyfta bort« de affekter som knutits till de ursprungliga motivationssystemen för att i stället knyta dem till motiv som präglas av den sociala och samhällsliga sfär inom vilken familjen lever.

Låt mig ge ett exempel: Psykoanalytikern Donald Winnicott har på ett klagörande sätt åskådliggjort hur barnet gradvis utvecklar ett sätt att förhålla sig till och tillfredsställa sitt behov av närhet och anknytning. Efter födelsen måste mamman ständigt finnas i närheten. Barnet känner sig då tillfreds och positivt och kan utveckla och upptäcka sig själv i samspel med henne. Blir samvaron för intensiv uppstår emellertid obehag och kanske till och med panik. Om barnet lämnas ensamt för länge upplever det en hjälplös ilska och skräck som, om barnet blir övergivet, kan utvecklas till apati.

Efter några månader kan barnet emellertid vara för sig själv under längre perioder bara det har sin »snuttefilt« in till sig eller kan somna in med sin nallebjörn i handen. Barnet har, bland annat med stöd av de känslor som det tidigare kunnat uppleva och integrera - känslor som således

inte varit alltför överväldigande - fått en mer beständig förmåelse av sig själv i form av en inre personlig kontinuitet, ett själv, även om det naturligtvis inte ännu kan göra sig en sådan föreställning.

När väl symboliseringsförmågan uppstått kommer snart också språket. Vi kan då ibland höra barnet inbegripet i en livlig dialog med mamman som om hon befann sig alldeles i närheten. Snart för barnet denna dialog tyst inom sig, på ett omedvetet plan. Man kan säga att barnet har sin mamma inom sig i form av en inre fast förankrad relation. Barnet har därför nu en ökad kapacitet att med bibehållen tankeförmåga kunna uppleva olika känslor. Det har fått en bättre förmåga att »känna-tänka« och får gradvis ett slags »tyst« kunskap om vad det innebär att vara anknuten och åtskild och hur dessa upplevelsetillstånd hänger samman.

När barnet på detta sätt har fått sina föräldrar och andra viktiga personer som ständiga »inre följeslagare« kan det för att känna sig tryggare mana fram dem vid behov. Detta sker i form av en inre, oftast omedveten, dialog med föräldern när barnet känner sig ensamt. Denna dialog kan vara stödjande och »rådgivande« när barnet står inför en ovan och kanske hotande situation, som det därefter förhoppningsvis kan möta. På detta sätt får barnet en styrka att vidga sina kontakter utåt och samtidigt en rikare och mer utvecklade inre värld.

BW: Hur kommer drömmar in i detta?

LR: För att skapa nya världsbilder använder vi oss av en komplex mekanism. Det slags minnesinlagring och förändring av olika världsbilder som vi här talar om är omöjlig att studera direkt genom våra subjektiva erfarenheter. En helt annan sak är att man nu, och säkerligen ännu bättre i framtiden, naturvetenskapligt kan beskriva denna process, exempelvis genom PET-scan-studier av aktivitetsflödet i hjärnan. Med samma förmåga till symbolminne kan vi ersätta tidiga, numera sämre fungerande kartor över sätt att leva med sådana kartor som tar bättre hänsyn till individens nuvarande inre livssituation. Man kan avläsa detta inre revisionsarbete i drömmarna. Drömmarna utgör ju en medvetandegjord och därmed bearbetad form av detta förändringsarbete. Den psykodynamiska terapitraditionen hävdar ju dessutom att symboliseringsprocessen både kan påskynas och bli mer rationell, i ordets vidare bemärkelse, om vi

gör oss medvetna om drömmarnas innehåll och söker förstå dem tillsammans med en kunnig utomstående som man känner tillit till - en psykoterapeut eller psykoanalytiker.
Det symboliserande självet 149

B W: Kanske vi borde tala mer om den inre världen och hur den stegvis byggs upp?

LR: Jag skulle vilja börja med Freud. Han koncentrerade sig ursprungligen på det sexuella innehållet i drömmarna. Han utformade en personlighetsmodell med sexualiteten som huvudsaklig drivkraft. Denna sexualteori ansågs av många i hans samtid som alltför reduktionistisk, eftersom allt skulle förklaras utifrån sexualiteten. Dessutom grundade han modellen av personligheten på hur patologiskt fungerande personer tänker, vanligtvis neurotiker, och inte på tänkandet hos friska rationellt fungerande personer. Denna kritik är i viss mån berättigad, tycker jag. Freud använde sig emellertid i sin teori också av något som han kallade partialdrifter och som präglar barnets andra behov av modern, såsom sökande efter trygghet, närhet och behov av kontroll. Freud själv och andra har vidareutvecklat hans tidiga idéer på ett sätt som ytterligare fördjupat förståelsen av den inre världen.

BW: Kan du också förklara hur affekterna styr oss?

LR: Tomkins utvecklade på 60-talet en affektteori som hjälper oss att särskilja motivationssystem och behov från affekter. När ett motiv blir medvetet innebär det att behovet inte längre kan regleras på ett omedvetet plan. Ett medvetet motiv måste uppstå, det vill säga en drift »väckas«, för att individen ska kunna planera ett lämpligt sätt att hantera den uppkomna situationen. Affekterna utgör ett eget system, ursprungligen avsett att förstärka driften, den medvetna motivationen, både i styrka och tidsutdräkt. Affekter ska således åtskiljas från motivationssystemen, vilket inte Freud och den äldre psykoanalytiska traditionen har gjort. Om således affekterna utgör ett relativt fristående förstärkningssystem av motivationssystemen, kan vi säga att insiktsinriktad psyko-terapi och psykoanalys söker att få de senare medvetet erkända och respekterade, samtidigt som man söker hjälpa patienten att gradvis frigöra »felaktigt kopplade« affekter från en tvingande länkning till motivationssystemen, drifterna. Affekterna kan på detta sätt börja förstärka andra motiva- krafter i livet, såsom arbete, nya erfarenhetsområden, kreativa intressen i övrigt, och den egocentriska upptagenheten

minskar därmed.

B W: Kommer modifieringen av en tidigare världsbild plötsligt eller tar det tid?

LR: En viktig förändring av den inre världen kommer oftast inte plötsligt. De centrala uppgifterna i minnesinlagringen i det symboliserande självet är att skilja ut viktigt från oviktigt material och att jämföra de viktiga emotionella erfarenheterna som nyligen gjorts med redan existerande världsbilder. Om upplevelserna man haft inte kan omfattas av det symboliserande självet, vidtar ett intensivt arbete med att skapa en ny symbolisk förståelse - en reviderad världsbild, kanske en omvälvande ny.

BW: Kan man märka när en sådan process är på gång?

LR: Den nya affektkognitiva kartan »värker« inte sällan fram. Vi kan se det vid kristillstånd. Man känner sig först som förlamad. Man befinner sig i händelsernas skruvstäd, drabbad. Annan viktig mental aktivitet kommer i bakgrunden. Sedan uppkommer ofta starka känslor som man känner sig styrd och dominerad av. Man är rastlös och känner inte sällan ett starkt behov av att göra något med kroppen, som till exempel att ge sig ut och gå, utan att detta leder till tillfredsställelse och avspänning. Man kan få svårt att sova och drömmer inte, eller man minns åtminstone inte sina drömmar. De första drömmarna som sedan kommer är inte sällan fragmentariska och präglade av hot. Senare blir man kanske offer för hoten i drömmen, man får mardrömmar vilket är ett tecken på att den nya erfarenheten överstiger ens nuvarande symboliseringsförmåga. Först så småningom klarnar något och en ny, ofta oväntad form eller handling uppstår i drömmen. Samtidigt försvinner rastlösheten och man känner sig ovanligt vital och lättad. Krisen är över, vilket är en avspiegling av att ett nytt värdesystem och en ny affektkognitiv karta uppstått. Den kommer så småningom att påverka och förändra andra aspekter av det symboliserande självet. Det i sin tur leder till nya konflikter inom individen innan ett nytt förhållningssätt uppstår. Vi möter en i vissa avseenden annorlunda person med en delvis annorlunda inre värld och en annan världsbild.

BW: Du talar om en världsbild eller flera samtidiga?

LR: Av vad jag framfört torde det stå klart att barnet och

den vuxna människan lever utifrån flera världsbilder samtidigt. Var och en av oss får så småningom en unik sammansättning av olika världsbilder som står i speciella förhållanden till varandra, där vi föredrar att använda oss av några. Den mest användbara världsbilden är förstås den som bäst skapar mening av våra intryck och som vägleder oss i vårt handlande. Andra världsbilder (eller kartor) befinner sig då i »skuggan«. De kommer till synes enbart i vissa situationer, men vi kan ofta urskilja dem i drömmarna. Vi kan kalla detta vår karaktär eller personlighet.

BW: Hur ser den symboliserande processen ut i gynnsamma fall?

LR: En väl fungerande person har en god kontakt med sin inre värld, sina motivationssystem och behov, utan att de senare behöver dominera henne i stunden. Den inre världen är organiserad på ett sådant sätt, att personen har en god men inte alltid omedelbart tvingande kontakt med motivationssystemen, så att hon kan finna lägliga situationer och omständigheter att reglera dem. De primitiva världsbilderna ersätts gradvis av alltmer komplexa världsbilder, som avspeglas i de olika symboler som finns i drömmarna. Hos en väl fungerande person råder en naturlig utveckling av symbolsystemet i den inre världen.

BW: Hur ser processen ut när det är problematiskt?

LR: Det skulle jag vilja beskriva via en omväg: En individ kan sägas vara autogen och fungera väl om han låter sig finnas i ett öppet förhållande till omgivningen. Han är då så pass trygg att han kan upprätta sina egna inre gränser när han behöver utan att därför förlora något av sin inre självständighet. Om en person överväldigas av en upplevelse eller på något sätt blir kontrollerad så att hans integritet kränks och han inte kan frigöra sig i inre bemärkelse, befinner han sig i en så kallad impaktsituation. I den inre världen innebär det att han varken känslomässigt eller kognitivt kan hantera situationen. Han kan inte ge den psykologisk form och är därför ett hjälplöst offer för situationen.

BW: Hur kan en sådan person bli hjälpt?

LR: När barnet deltar i interaktioner med föräldern är det hänvisat till föräldrarnas förståelse av relationen som sådan och dessutom av föräldrarnas respekt för barnets utsatthet i

en situation, när barnet faktiskt inte kan omfatta innebörden av interaktionen. När barnet har en kognitivt komplex upplevelse och flera affekter förekommer, upplever det sig först som ett offer för de känslor det erfar. Detta gäller både för positiva och negativa upplevelser. Är dessa alltför komplexa, kan barnet inte genast rymma dem. Barnet behöver den vuxnes hjälp att härbärgera sina upplevelser. Den kognitiva eller motoriska färdigheten måste kompletteras med en tillhörande emotionell kompetens som Leif Havnesköld beskriver i kapitel 5. Att hantera en skallra är en sak, men att skallra inför föräldern med riktad kraft och blick är en annan. Barnet inser gradvis, förutsatt att föräldern kan lyssna på dess känslor och uttryck och svara med en överensstämmande affektintoning, att skallrandet inte bara är en fråga om kompetens utan också kan innebära en primitiv form av att utan ord formulera sig själv gentemot föräldern. Om föräldern inte deltagit i interaktionen »att se barnet skallra«, det vill säga att affektintoning uteblivit eller »slagit helt fel«, hade skallran bara blivit ett instrument, ett ting som frambringar ljud, men inte ett medel för att uttrycka en djupare emotionell innebörd.

Här finns skillnaden mellan att kunna »känna-tänka« - där skallran rymmer en vidare känslomässig innebörd - och att bara ha ett kognitivt operationellt förhållande till omvärlden, där en skallra bara är en skallra. Genom att »känna-tänka« kan barnet så småningom symbolisera erfarenheten och till följd därav få en rikare inre värld. En skillnad mellan inre (symboliskt) liv och inre tomhet.

BW: Vad tänker du i detta sammanhang om autism?

LR: Det är svårt att yttra sig om vad som försiggår inom ett litet barn som befinner sig i ett autistiskt tillstånd. Det är inte heller lätt att i psykoanalytisk teori formulera sig om den psykologiska processen hos vuxna välbegåvade personer med autistisk diagnos. Däremot finns psykoanalytiska antaganden om att barnet till följd av psykisk smärta upphör att göra fördjupade emotionella erfarenheter, vilka utgör råämnet för symboler som skulle kunna bilda eller fördjupa en primitiv inre värld. En som beskriver denna problematik väl, utifrån psykodynamisk synpunkt, är psykoanalytikern Anne Alvarez.

I det mest extrema fallet, vid autism (proper), upplever barnet troligtvis inga känslor eller tankar alls. Autismen är att betrakta som ett tillstånd som barnet lätt kan fly in i om

det känner sig det minsta hotat. I övrigt använder det sig av en inre värld, om än inte så väl utvecklad. Mentaliseringsförmågan är skör och begränsad. Ett normalt barn använder alla sina sinnen aktivt och för samman sinnesintrycken i en sådan form, att barnet kan bilda sig en mening av den uppkomna situationen. Ett barn som går in i ett rent autistiskt tillstånd låter den aktiva sinnesfunktionen upphöra. Den mentala funktionen faller då samman i sina beståndsdelar, liksom tegelstenarna i en mur som inte fogats samman med cement. Uppmärksamheten kan sägas utgöra det cement som fogar samman tegelstenarna. Hos barn med den här typen av problem blir händelserna i omvärlden aldrig mentala fenomen som kan bilda grund för »känna-tänkande«, utan sinnesintrycken blir mer som separata element, mer som spridda pärlor som aldrig träds på ett band.

Genom att den mentala apparaten så att säga aldrig »tagit ett grepp« om skeendet finns heller inget minne av att något skett. Barnet överlämnar sig passivt till ett sinnesintryck såsom ett ljud, ett färgskimmer, tills någon eller något bryter det.

Det resonemang som jag hittills fört gäller för dem som utvecklat en förmåga, eller »för-förmåga«, att mentalisera, men som med ett yttersta försvar mot outhärdlig smärta upphör med detta. Jag har beskrivit denna process närmare i mitt efterord till Meltzers bok Den psykoanalytiska processen. Detta får naturligtvis tragiska konsekvenser för barnens utveckling. De vågar inte göra de nödvändiga emotionella relationserfarenheter som är förknippade med varje ny utvecklingsnivå. När det gäller barn som av något skäl aldrig börjat mentalisera blir givetvis utvecklingsprocessen annorlunda.

BW: Det är svårt att sätta sig in i hur världen ter sig för personer som vuxit upp med ett »primärt« autistiskt funktionssätt, där man inte kunnat finna en traumatiserande uppväxt som förklaring till utveckling av det autistiska mönstret som ett försvar. Jag tror att dessa människor bygger upp en kvalitativt annorlunda bild av världen och att vi troligen inte gör deras bild rättvisa genom att betrakta den som en bristfällig variant av var världsbild.

LR: Ett autistiskt förhållningssätt, där barnet en gång mentaliserat, på vilken primitiv nivå det än skett, är ett sätt som ett barn eller en vuxen kan inta gentemot omvärlden, men

barnet kan ju också bygga en inre värld på en mer renodlat kognitiv grund, där den emotionella erfarenheten, grundad på mellanmänsklig relation, inte är lika central. Sa det är sant att det kan bli två kvalitativt ganska väsensskilda sätt att förstå sig själv och sin omgivning på; ett baserat huvudsakligen på kognition och empatisk inlevelse och det andra mer uttalat baserat på kognition. Var och en kommer då, utifrån sin egen världsbild, ha svårt att förstå och leva sig in i den andras värld och då blir det lätt att negativa värderingar smyger sig på.

BW: Låt oss gå vidare. Finns det andra tillstånd med problem vad gäller ”känna-tänka«?

LR: Ja det gör det, till exempel alexitymi. Det autistiska tillståndet är mycket allvarligare än den alexityma störningen. Ett alexitymt, operationellt tänkande, som inte är i kontakt med känslolivet när det borde vara det, har jag och andra kollegor ofta sett i familjer där en av familjemedlemmarna är psykotisk eller bär på psykosomatiska symtom. Så även i familjer med utageranden och missbruk hos ungdom eller föräldrar. Individerna, som inte behöver vara symtombärarna, visar under vissa omständigheter en oförmåga att länka samman information av vissa specifika skeende] av emotionell karaktär - och därmed tillåta att en symbolisk mening formas. Det är troligen en följd av att familjesystemet inte tillåter medlemmarna att känslomässigt uppleva dessa skeenden. De skulle i så fall vara så intoleranta för medlemmarna att de inte ens omedvetet kan föreställas. Det brukar i synnerhet gälla upplevelser av separation och död, olika slags gränsöverskridanden m. m.

Mindre allvarliga mekanismer som är avsedda att förhindra att mening uppstår ser man vid processer som klyvning (i gott och ont) och förnekande (av ett skeende man deltagit i). De är mindre allvarliga eftersom minnet ändå finns lagrat inom personen och kanske finns avlägset representerat i det symboliserande självet, fast i förvrängd form. En lättare form att undvika att erfarenheter klart och utan förvanskning påverkar ens inre, ser man vid neurotisk bortträngning. Där har erfarenheten faktiskt blivit symboliskt behandlad, men hålls likväl undan från medvetandet.

BW: Men barnet är ju inte alltid ensamt när det hände svåra saker eller när det gäller att hantera dem.

LR: Nej, inte alls. Om modern kan vara empatiskt närvarande och samspelet som sådant innehåller komplexa emotionella element - vilket ur det lilla barnets synpunkt faktiskt gäller för ett otal interaktioner det är del av - kan de för barnet likväl innehålla ett slags integritetskränkning, en »impaktsituation«. Det har utsatts för intensivare intryck än det kan hantera. För att kunna vara del av denna interaktion utan att förneka eller förvränga den, är barnet helt beroende av moderns närhet och förmåga att känslomässigt förstå och hantera situationen, ett skeende som hos barnet parter till stor del försiggår utanför medvetandet.
Det symboliserade självet I57

BW: Är det bara modern som är av betydelse i dessa situationer?

LR: Nej, jag skulle sagt den omhändertagande personen. Det kan också vara fadern eller det äldre syskonet, till exempel. Man ska dessutom inte glömma att familjen som helhet ofta är viktigare för det något äldre barnet än modern eller fadern som enskilda personer. Fungerar en familj väl, kan vars och ens emotionella erfarenhet fördjupas och nya emotionella meningar skapas i all oändlighet alltefter mognadsgrad. Man upplever inte de nya, ännu inte autogena samspelet som ett hot, utan man upplever i stället nyfikenhet, hopp och tillit inför framtiden.

BW: Kan du beskriva något om vad som händer då familjen råkar i svårigheter?

LR: Om ett allvarligt hot uppstår i ett välfungerande familjesystem, omvandlas det till ett slutet system. Jag tänker på händelser som oförberedd död, allvarlig sjukdom, otrohet, abrupt skilsmässa och dylikt. Familjemedlemmarna blir då ängsliga och söker kontrollera varandra. Om en medlem känner sig djupt hotad vad gäller sin egen autogenitet kan det uppstå hat. Då går också förmågan att använda varandra för ett konstruktivt uppbyggande av ny mening förlorad. Jag antar att den redan uppbyggda inre världen också gradvis kan förstöras.

BW: Vi har talat ganska mycket om de psykologiska aspekterna av symboliseringen och det symboliska självet uppkomst. Hur ser du på de kroppsliga aspekterna av detta. Något händer väl samtidigt i hjärnan när vi befinner oss i

krissituationer.

LR: Då måste vi se på vissa förutsättningar hos det centrala nervsystemets organisation och utveckling. Jag använder mig då av teorier som formulerats av en neurovetenskapligt skolad psykoanalytiker, Fred Levin. De båda hjärnhalvorna är i viss mån komplementära i förhållande till varandras funktioner. Den vänstra har det dominerande inflytandet över den viljestyrda, preciserade rörelsen av kroppen. Eftersom det talade ordet är en vidareutveckling av den preciserade handlingen och tänkandet är ett slags »inre talande med flera röster« finns också de viktigaste centra för tänkandet på den sidan. För att kunna utföra en preciserad viljeinriktad rörelse måste hjärnan dessutom ha en ständigt löpande registrering över kroppens position och övriga verksamheter i stunden, en funktion som huvudsakligen handhas av högra hjärnhalvan. Betänk den typ av samordning som krävs när en tävlingssimmare vänder vid bassängkanten så förstår vi graden av komplexitet i uppgiften.

Förutom denna ständigt pågående registrering har högerhjärnan också stor betydelse för känslolivet. Känslorna fungerar som förstärkare till motivationssystemen. För att individen ska kunna hantera sitt liv måste det naturligtvis ske en samordning av verksamheten mellan de olika hjärnhalvorna. Levin menar att den huvudsakliga direkt sammanbindande länken dem emellan inte börjar fungera förrän vid ~ års ålder, och optimalt först i adolescensen. Före 3 års ålder sker samordningen via lillhjärnan och hjärnstammen. Det förefaller som i synnerhet lillhjärnan kan »koda in« och utveckla ett stort minne av de olika hjärnhalvornas aktiviteter och samtidigt samordna dem. Den kan dessutom påverka vilken hjärnhalva som ska dominera vid olika tillfällen: Att lyssna till musik blir till exempel högerhjärnedominerat, medan en svår hantverksuppgift kräver vänsterhjärnedominans.

BW: Vad innebär detta då?

LR: En slutsats av detta är att »känna-tänkandet« (förenklat kan man säga att »känna-tänkandet« motsvarar högervänsterhjärneaktiviteten) ursprungligen är ett kroppsligt, affekt-sensomotoriskt tänkande. Vi kan se det på barns utveckling när de först utför handlingen konkret, sedan kan tala högt om handlingen utan att utföra den och slutligen tyst kan tänka den. När vuxna tänker fritt gör de det först

i bilder. Ord och tankar kommer först senare i den inre processen. Kroppen, bilden och ordet står i en intim organisk relation till varandra vilket vi kan se i kroppsterapi, musik-, dans- och bildterapi. Det svarar mot barnets spontana sätt att uppleva. Uppdelningen i kropp och själ är konstlad.

BW: Men hur påverkas kroppen när vi har problem med »känna-tänkandet« ?

LR: Vi känner alla till att när en emotionellt krävande uppgift blir oss övermäktig kan vi känna yrsel och uppleva balansrubningar, vi får bokstavligen svårt att stå för oss själva, problemet faller oss nästan. När vi är osäkra på oss själva blir vi ostadiga och osäkra i våra rörelser, vi så att säga tappar fotfästet. Under familjeterapeutiska samtal kan man ofta se hur mycket sköra barn »åker« upp på tå när de går emellan och försöker överbygga föräldrarnas konflikter.

Lillhjärnan är, enligt Levins teori, den viktigaste samordnaren av höger respektive vänster hjärnaktivitet före 3 års ålder. Det biologiska underlaget för känslor och affekter å ena sidan och motorik och kognitivt tänkande å andra kan först därefter gradvis komma i direkt kontakt med varandra. Om utvecklingen under denna period inte varit god, eller om inläringen inte fungerat på ett affekt-kognitivt sätt, är det rimligt att också perception och motorik påverkas och så är också fallet vid tidiga störningar. Det är ju ett av de karaktäristiska tecknen vid till exempel DAMP.

Vi kan se hur barn naturligt genom kroppsaktivitet leker fram sin kunskap. Den symboliserande aktiviteten kräver kroppsörelser under uppväxten. Man har funnit en överrepresentation av graviditets- och förlossningskomplikationer hos barn med DAMP. Vi antar numera att grunden till personligheten börjar utvecklas redan i livmodern. Om störningar uppstår där kan det få stora konsekvenser. Allvarliga störningar torde emellertid också kunna uppstå som följd av bristande passform mellan förälder och ett (sensitivt) barn, där barnet inte knyter an och inte heller uppnår en tillräcklig emotionell stimulans för att utvecklas väl. I extrema fall torde detta också kunna ge skador på det centrala nervsystemet. Det viktiga, hur man än förstår orsaken, måste vara att snabbast möjligt komma till hjälp för att stödja förälder-barnrelationen så att den fungerar för båda parter.

BW: Har du andra exempel än DAMP?

LR: Modern neurobiologisk teori tycks ge ett visst stöd för att organiska skador kan vara ett av upphoven till den specifika störningen autism, som bland annat innebär att barnet inte kan utveckla en föreställning om vad andra tänker, saknar empatisk förmåga således. Senare decenniernas psykoanalytiskt och psykoterapeutiskt arbete har visat att dessa barn har svårt att upprätta en (symbolisk) inre värld men att de ofta kan bli hjälpta därtill. Om inte en autistisk utveckling upptäcks tidigt kan hjärnans utveckling påverkas, vilket rimligtvis i sin tur leder till funktionella och organiska förändringar. Lyckas man hjälpa föräldrar och barn till ett bättre samspel oavsett orsaken till störningen, är det möjligt att en inre värld grundad på affektkognitiva erfarenheter kan uppstå och fördjupas.

BW: Det här är en kontroversiell fråga. En psykoanalytisk syn på autistiska barn är ju omtvistad både vad gäller störningens uppkomst och möjligheterna till framgång med psykoanalytisk behandling. Vad är din åsikt om detta?

LR: Jag har i min kliniska erfarenhet arbetat en del med autistiska barn men inte som individualterapeut. Inom detta område finns andra mycket mer erfarna terapeuter. Jag har däremot viss erfarenhet av både barn och vuxna med autistiska drag. Detta, samt litteraturstudier och diskussion med kollegor utgör utgångspunkten för det svar jag kan ge på din fråga. Jag tycker att det är viktigt att skilja ut egentlig autism, ett slags passivt tillstånd som jag tidigare beskrivit. De flesta som beskrivs som autister fungerar emellertid också på en mindre avstängd nivå där man kan bli »insläppt« och en möjlighet öppnas då för att upprätta en konstruktiv relation. Ett barn kan vara så sensitivt att det inte vill utsätta sig för en relation som det inte kan kontrollera. Det kan vara så smärtsamt att smärtan inte ens upplevs och så fort barnet kommer i kontakt med något som bara påminner om en sådan situation igen, behöver beslutet att bortse från situationen inte ens nå hjärnbarken utan kan hanteras på helt omedveten nivå. Barnet och vi upplever bara det avvärijande resultatet. Det är som om det finns ett djupt, närmast »biologiskt«, val att inte utsätta sig för sådan smärta. Psykologiskt sett är detta »val« helt omedvetet. Det är långt bortom det vi vanligtvis menar med val och långt bortom vad vi kan ta ansvar för eller ha anledning att uppleva skuld inför.

BW: Du har talat en del om empatistörningar hos barn.
Kan de också vara ett omedvetet »val«?

LR: Det är en stor fråga. Empatistörningar kan ju finnas av så skiftande slag, mer eller mindre genomgripande, mer eller mindre reversibla (organiska eller funktionella skador). Man vet ännu inte, alla dörrar måste hållas öppna.

Det tycks i vissa fall finnas en neurofysiologisk dysfunktion. Den kan kanske vara genetiskt grundad, uppstå under fostertiden eller under det tidiga mor-barnsamspelet eller senare.

Vad som varit lättast att studera är empatistörningarnas psykologiska sida. Det är inte främmande för mitt tänkande att det i vissa familjer, kanske över många generationer, kan finnas en svårighet till emotionella och inkännande gensvar i avseenden som påverkar utvecklingen av empatisk förmåga och utvecklingen av en inre värld. Att detta kan påverka barnets neurologiska utveckling är inte heller så otroligt.

Barnpsykoanalys och barnpsykoterapi med sin renodling av ett förutsägbart sammanhang och en alltmer fördjupad överföringsrelation, under vilken barnet får nya emotionella erfarenheter och samtidigt kan bearbeta tidigare erfarenheter från sin familj, har trots allt givit en del positiva resultat, vilket flera skickliga psykoanalytiker och terapeuter kunnat visa, exempelvis Meltzer, Tustin, Alvarez m. fl.

BW: Kan du ge exempel på en sådan behandlingsprocess?

LW: Jag skulle vilja åskådliggöra symboliseringsprocessen hos ett litet barn där man befarade en autismliknande utveckling med ett exempel ur Donald Meltzers bok Dream-life. Meltzer är en barn- och vuxenpsykoanalytiker som fördjupat sig i arbete med barnautism både kliniskt och teoretiskt. Jag sammanfattar här den beskrivning av barnet som terapeuten givit Meltzer. Av utrymmesskäl förkortar jag framställningen avsevärt:

»Giovanni är 18 månader gammal. Han föddes några månader efter att moderns tidigare barn dött i hjärtfel, varefter hon blev rejält deprimerad. Hon höll sannolikt till följd därav ett emotionellt avstånd till Giovanni. Den kon-

sulterande terapeuten oroade sig nu för en autistisk utveckling; barnet hade dessutom astmaliknande anfall, kolik och sov dåligt. Intressant just i detta sammanhang är att då Giovanni ska resa sig upp brukar modern sätta fram en stol i stället för att låta honom komma upp via hennes egen kropp. När terapeuten mötte honom kunde han inte resa sig utan hjälp. Då han väl var uppe gick han bara mållöst rakt fram utan att vara intresserad av att kommunicera med någon. <~

Terapeuten som utgår från en psykodynamisk tradition och samtidigt använder sig av gestalttänkande är aktiv i sitt relaterande och både konfrontativ och stödjande. De första två sessionerna ägnas till stor del till att skapa kontakt. Under session tre berättar terapeuten följande (i min översättning):

»Vi, det vill säga terapeuten och Giovanni, sitter på en röd matta i sessionsrummet. Jag rullar fram en boll emot honom. Han undviker den och bryr sig inte, utan skjuter iväg den. Jag lägger honom då på golvet och placerar bollen mellan hans händer och han griper den med ett leende och håller den mot sitt bröst. När jag efter ett tag tar bort bollen, sträcker han sina händer mot mig. Jag skjuter då fram mitt ansikte och så att säga ger honom det i stället för bollen. Han börjar andas ansträngt och försöker komma upp och får då hjälp av mig via mitt finger, eftersom han inte kunnat klara av att resa sig själv. Han går ut i korridoren. Så småningom lägger jag en stor träring framför honom och han stannar upp framför den och blir helt stel i kroppen och står sedan och vajar fram och tillbaka. Jag lyfter ringen med en hand och honom i den andra och ställer honom så inom träringen. Han börjar då på nytt andas våldsamt, varefter jag småningom sänker ringen och han kliver ut ur den.«

Under session fyra händer följande enligt terapeuten:

”Jag håller upp Giovanni mot vattnet i ett tvättfat. Han börjar leka lite med det. Han blir rädd, men går sedan till-

baks till leken igen. Allt under kraftig andning. Efter ett kvart blir han stel i kroppen och slutar andas. Då släpper jag en liten plastfisk i vattnet. Giovanni vänder sig bort och kryper ihop i min famn och ser genast ut att somna. När han vaknar igen släpper jag ned honom på golvet, han stoppar nappen, som han brukar använda, i mun. Den häng

i en guldkedja kring halsen. Sedan börjar han springa och jag rullar träringen i den andra riktningen och han vände sig om och börjar springa efter den. Han stannar sedan framför ringen och tar mitt framsträckta finger och börjar s~ljuda på ett bestämdare sätt än tidigare 'pa-pa-pa', 'bu-bu' När jag går tillbaka till sessionsrummet med den röda mattan springer han före, men tvärstannar framför mattans ytterkant och börjar testa den med sin fot. Jag sätter mig ned på mattan och han börjar gå runt dess kant samtidigt som han darrar, flämtar och har en stötande andning. Jag imiterar hans olika andningsmönster. Han blir då uppmärksam på mig, stannar upp och tittar på mig med huvudet på sned och försöker sedan kliva in på mattan. När jag håller i mitt finger tar han det i ett fast grepp. Han börjar andas kraftigt och börjar sedan gråta som i nöd ... och därpå kliver han så in på mattan och kryper upp i min famn och blir lugn. «

BW: Vad tycker du att detta exempel åskådliggör?

LR: Denna vinjett åskådliggör å ena sidan hur Giovanni undviker att över huvud taget ta till sig något affekt-kognitivt innehåll: Han flyr i stället in i ett autistiskt tillstånd genom att springa; använda sig av stereotypier m. m. Han kan också genom att ha nappen i munnen skydda den underbara och intressanta omgivningen från hans rasande glupskhet, samtidigt som han själv kan skydda sig mot orala intrång från terapeuten-modern. Å andra sidan ser vi hur han kan identifiera sig med yttre konkreta objekt genom att under sin intensiva uppmärksamhet förlägga (projicera) sitt inre liv in i den röda mattan, träringen och bollen, som kanske påminner om mammas bröst. Men han undviker och identifierar sig således inte i stunden med terapeutens (mammans) ansikte, som ju är mycket mer laddat och som i Giovanni's fall säkert känns som ett totalt stopp och därför skräckinjagande eller helt likgiltigt för honom och därför förnekas.

Vi kan se hur han i början bara »tar in« föremålen som sådana, men att de sedan gradvis får psykiska laddningar, eller bättre uttryckt: Föremålen får affekt-kognitiv mening för honom. Först är det plana ytor, mattan och cirkelns yta inom träringen, sedan tillför terapeuten en potentiell tredje dimension som kan ge en vision av en inre värld, vattnet med dess rörliga djup, i vilket han själv, liksom plastfisken, kan slukas upp. Han lyfts vänligt in i träringen och upp-

lever sig då kanske innesluten i mammas kropp eller uppslukad av hennes röda mun, varför en klaustrofobisk rädsla uppstår: Han gillar först att leka med vattnet men förstår snart dess nya innebörd av att vara mammas inre, och blir rädd för att kunna slukas upp av modern.

Vi får sedan följa Giovanni under hans drömarbete och han för då samman ringen, den röda mattan och den begärliga terapeuten till en symbol som, tillsammans med den yttre hjälpen av terapeutens finger, kan stå pall mot den förlamande skräcken, alternativt kallad likgiltighet, han känner inom sig gentemot den deprimerade modern. Han har kunnat gå in i och gå igenom den djupa skräcken som den uppslukande modern, symboliserad av den röda mattan, utgör, samtidigt som mattan också minner om den mottagande terapeuten; terapeuten som också sitter där som verklig person och kan härbärga hans skräck.

BW: Hur hänger detta ihop med symbolisering?

LR: Jag har valt detta exempel för att visa hur en empatisk terapeut eller analytiker kan få ett barn att våga »känna-tänka«, efter att denna förmåga »frusit inne« under en tid. Det visar hur barnet kan få hjälp att skapa symboler genom vilka det kan förstå och hantera både den yttre och inre världen. Exemplet illustrerar också hur barnet använder yttre föremål för att inom sig bilda symboler.

Giovanni kanske senare i sitt liv kommer att drömma om en sprattlande fisk som fångas in i en cirkulär öppning, som blir till en pulserande djupröd trål och han vaknar med en klaustrofob känsla. Eller drömmen kanske fortsätter och övergår i en djup sexuell förening och sedan i en känsla av att vara fri i havet.

BW: Det tycks som om Giovannis förmåga att lägga märke till terapeuten var betydelsefull. Varför är koncentrerad uppmärksamhet så viktig?

LR: I det vuxna livet är vi selektivt uppmärksamma. Det mesta som sker runt omkring oss filtrerar vi bort, annars skulle vi överväldigas av ointressant information. Vi lever våra dagliga liv på rutin, efter redan färdigritade kartor. Vi känner oss levande först när det sker små förändringar som gör att vi måste »känna-tänka« för att modifiera våra svar på omgivningens signaler.

Behovet av nya upplevelser söker vi ofta i en renodlad form, vi försöker se till att vi inte behöver störas av andra ovidkommande händelser. Vi söker skapa ett rum, en ram, inom vilken vi kan koncentrera oss på det intressanta. När det gäller viktiga övergångar i livet kan vi använda oss av de ritualer i form av fest och samling som vi ännu har kvar.

Koncentrerad uppmärksamhet är en förutsättning för att vi ska få en emotionell erfarenhet att bearbeta. Ett litet barn lyssnar med hela kroppen och alla sinnen samtidigt: lukt, syn, hörsel, andning- allt riktas mot det intressanta skeendet. Barnet lär sig emellertid snart att använda en mer selektiv och kontrollerad uppmärksamhet för att inte helt vara hemfallet åt en relation som kräver uppmärksamhet. Om skeendet förväntas bli obehagligt på något sätt kan barnet välja att ta in det som händer med ögonen men inte med hörseln och vice versa. Kanske fullföljer barnet först i drömmen vad som har hänt under dagen. Risken är naturligtvis då att skeendet blir annorlunda och får en annan tyngdpunkt. Detta frånsett att barnet i drömmen normalt provar skeenden som passar med det symboliserade självet olika kartor.

BW: Om skeendet inte skrämmer eller verkar obehagligt då ?

LR: Då öppnar barnet sig och låter sig ha full tillgång till både sinnen och känsloliv. Men ett barn som ännu inte funnit ett sätt att kunna vara sig själv gentemot sina föräldrar finner olika sätt att undvika att vara öppen i sinnet och inte uppmärksamma vad som sker. Skälen kan vara många: Barnet kan ha organiska skador, som att vara till exempel blint eller dövt, men det kan också vara så att relationen förälder-barn inte har hunnit få sin form.

Kortare perioder av bristande kontakt i mötet mellan barn och förälder är normalt och antagligen också bra för utvecklingen av ett avgränsat själv men längre perioder är naturligtvis skadliga. Bristen på kontakt kan dessutom förstärkas i en negativ spiral.

Men det kan också finnas mer svårfångade skäl: Familjer har olika sätt att kommunicera och att undvika att kommunicera. Dessa mönster kan ha grundlagts generationer ti-

digare och utgör nu, både för barn och vuxna, ett naturligt sätt att finnas till. Här har de senaste decenniernas utökade kunskap om hur samspelet mellan familjemedlemmar med-

verkar till att skapa deras identiteter spelat en stor roll. Det är en kunskap som används inom familjeterapi och i olika former av barn-föräldraterapier.

Barnets självkänsla kan också vara så dålig att det inte vågar vara sig själv med andra och snart inte i förhållande till sig själv heller. Barnet inriktar sig då mer på att skydda sig än att genuint lära sig något nytt, eftersom det då sannolikt kommer att komma i kontakt med sina känslor. Ett barn som har funnit en position där det har någorlunda kontroll över sig själv och sin omgivning, lämnar inte gärna denna position, utan söker ofta värja sig mot omgivningens försök att komma det nära eller lära det något nytt.

BW: Hur kan man möta ett sådant barn?

LR: För en terapeut och för dem som arbetar inom skola och omsorg är den största svårigheten sannolikt att lyckas få ett barn att lämna denna position. Att få barnet motiverat till att vilja vara uppmärksam utifrån dess egna premisser. När detta väl har skett brukar utvecklingen snabbt gå framåt.

Barn som har denna typ av problem, som ju ofta är av både kognitiv och affektiv natur, får oftast ytterligare problem i samvaron med kamrater. De uppfattar inte andras situation och tillägnar sig inte heller bra rollmodeller. Om vi dessutom för in den biologiska domänen i resonemanget, vet vi ju att hjärnan utvecklas fram till vuxen ålder. Det är således en allvarlig situation för ett barn i utveckling att inte ha tillgång till ett fullt känslotänkande.

Det symboliserande självets uppgift under dessa år är att »lyfta sig själv i håret« och frambringa nya symboler, nya övergripande regler, allt eftersom kraven utifrån och resurserna inifrån ökar. I miljöterapi, vare sig det gäller »hemmas«-terapi eller på institution, söker man avlasta föräldrarna och skapa en miljö där barnet får stöd och även möta de krav som är rimliga att ställa. Detta leder till att barnets behov kan bli tillfredsställda, att traumatiska upplevelser kan komma i dagen och bearbetas, att barnet kan konfronteras med sitt sätt att undvika utmaningar och konflikter,

samtidigt som barnet förhoppningsvis också finner rollmodeller att ta till sig.

Det finns dock alltid risker med samhällets och vuxenvärldens olika krav och pedagogiska metoder. Jag tror att den största risken är att barnet lär sig genom att anpassa sig till kraven på ytan. Det ger förstas en kunnighet om hur omvärlden på ett ytligt sätt ska förstås och hanteras, men i djupet har barnet inget annat lärt än en ytterligare anpassning.

De flesta av oss har i någon grad sådana erfarenheter från skola och arbetsliv, vi gör det vi ska, utan mer obehag än nödvändigt.

Barnet måste själv i djupet ha velat lära sig för att det ska vara en bärkraftig kunskap. Barnet måste dessutom tagit kunskapen till sig på ett känslomässigt plan. Risken för »pseudoanpassning« är sannolikt större ju mer stört barnet

BW: Kan man minska den risken?

LR: Man måste ge barnet en möjlighet att finna sin egen värld. Många barn kan lyckas med föräldrars och personals stöd, men många, speciellt de utsatta, måste få tillgång till stöd i någon form av terapi eller analys. Där får barnet ett eget »psykiskt rum« i form av avgränsad tid, tydliga ramar, utan yttre krav eller stimuli som påverkar situationen. Och viktigast, en välvillig, men neutral person, som är beredd att lyssna på och ta emot barnets sätt att förstå och uppleva sin egen värld. Det är barnets subjektiva värld, dess symboliserande själv, som utgör centrum för terapeutens intresse. Förhoppningsvis blir också barnet intresserat av denna utforskning. Det märker snart att dessa timmar känns viktiga, utan att det klart förstår varför och kanske till och med känner motstånd att gå dit. Det upptäcker dock snart att det själv får »känna-tänka« om sina egna olika kartor, sätt att förstå världen. Många kartor har barnet själv tidigare inte vetat om, utan de kommer fram under timmarna och även utanför terapitiden i form av känslor, tankar, teckningar och kanske i musikaliska uttryck eller ord.

Gradvis, och ofta efter ett sorgearbete, märker barnet att det själv kan finna vägar att förstå och genomleva smärtan och misstroendet, grunden för kvarvarande primitiva och icke-konstruktiva sätt att förstå livet och den närmaste om-

givningen. Barnet märker så småningom att det gradvis möter livet på ett annorlunda sätt, det händer annorlunda saker omkring det och folk i barnets närhet blir positivare. Ett mer konstruktivt och realistiskt symboliserande själv, med bättre kartor, har uppstått.

BW: En del barn med de svårigheter du talar om behandlas med farmaka. Vad tänker du om det?

LR: Förutom risken med en pseudoanpassning finns det en risk med alla medel som hindrar symbolbildning. Under de senaste decennierna har kunskapen om hjärnans sätt att fungera ökat enormt och i takt med denna nya kunskap har nya och mer effektiva läkemedel framkommit. De är mer riktade i sin verkan och har mindre och färre biverkningar än tidigare. Medlen förskrivs ofta inom vuxenpsykiatri och av allmänpraktiker. Inom barn- och ungdomspsykiatri är man mer återhållsam. Förskrivningen av amfetamin är restriktiv och sker på strikta indikationer, men dess vanliga förekomst i USA förskräcker. Antidepressiva läkemedel (SSRI-preparat) förskrivs nu försöksvis ut till ungdomar och unga vuxna.

Tonårstiden och åren därefter, alltså adolescensen, utgör en tidsperiod under vilken vi söker frigöra oss från föräldrarna, provar vår sexualitet och så småningom börjar söka en livspartner. Vi lägger grunden till vår vuxenidentitet och våra vuxna värderingar och hittar var plats i samhället, en process som analytikern Homburger Erikson beskrivit väl. Det är en tid som för de flesta av oss innebär både glädje, smärta och perioder av förvirring och depression.

Puberteten lyfter dessutom ofta fram tidigare undanhållna problem till ytan. Familjelivet kan ha kompenserat dem så att de inte blivit märkbara tidigare. Problem kan i sin tur uppstå om familjen inte tillräckligt stött framväxten av en självständig personlighet.

En depression kan leda till att ungdomen faller ur en normal tonårgemenskap och inte gör de erfarenheter som är normala för åldern. Under sådana betingelser kan antidepressiva medel för en tid fungera som en »krycka».

Enligt min och många andra kollegors mening är det viktigt att ungdomen ska ha, eller åtminstone erbjudas, en terapeutisk kontakt med en utbildad terapeut under den ti-

den och en längre period efteråt.

Depressionen har ju en orsak och det är centralt att hon får hjälp att se låsande och livsinskränkande mönster i förhållande till föräldrar och kamrater, och om behov föreligger, få tillfälle att bearbeta djupare liggande problem. Kanske ges, förutom i de individuella samtalen, tillfälle till en del familjesamtal som vid behov kan utveckla sig till en familjeterapi.

Den fördjupade kunskap barnet får om sig själv under dessa samtal och den ökade självkänsla och trygghet som det antidepressiva medlet ger, resulterar i att hon ser och bemöter omvärlden på ett annat sätt och medicinen sätts så småningom ut. Det är då viktigt att den terapeutiska kontakten fortsätter så att hon får erfarenhet av att hon i djupet kan fortsätta att bearbeta sina problem utan mediciner, med tiden även utan terapeut. Det finns en risk att man på grund av brist på resurser och kanske bristande terapeutisk kunskap inte tillräckligt respekterar detta synsätt och därför lämnar ungdomen med pillren i handen, utan ett aktivt stöd. Det kan ibland gå bra men kan också förstärka en flykt.

För mig återstår dock ett par frågor att besvara: Hur påverkas den ännu växande hjärnan av antidepressiv behandling? Här pågår forskning. Min andra fråga är vidare: Är de förändringar man upplever inom sig medan man tar antidepressiva medel bestående även när dessa medel utsatts? - Annorlunda uttryckt: Har det symboliserande självet förändrats? Många intygar det, men jag är ännu undrande. Det förefaller i vilket fall rimligt att en samtidig terapeutisk kontakt förbättrar möjligheten till symbolisering. Den biologiska grunden för det symboliserande självets verksamhet är ju faktiskt förändrad, vilket inte gäller vid psykoterapi. Jag tänker mig att detta är något för framtida forskning att undersöka.

BW: Hur är det med antipsykotiska medel?

LR: Psykologen Seikkula och hans team i Finland liksom det så kallade Faluteamet och Södermalmsmodellen i Sverige har övertygande kunnat visa hur ett snabbt ingripande i form av familjesamtal, med respekt för hela familjens villkor, ofta har kunnat förhindra att det psykotiska genombrottet utvecklas till en kronisk psykos. I deras behandling

använder man initialt och helst även fortsättningsvis sedvanliga lugnande medel och undviker eller är återhållsam med neuroleptika, som dämpar den symbolskapande aktiviteten i hjärnan. Hjärnan måste vara aktiv under en kris för att individen ska kunna »känna-tänka« och skapa en ny förståelse av sig själv och sin situation. Det gäller både individ, övriga familjemedlemmar och andra berörda. Ibland är dock antipsykotisk medicinering nödvändig.